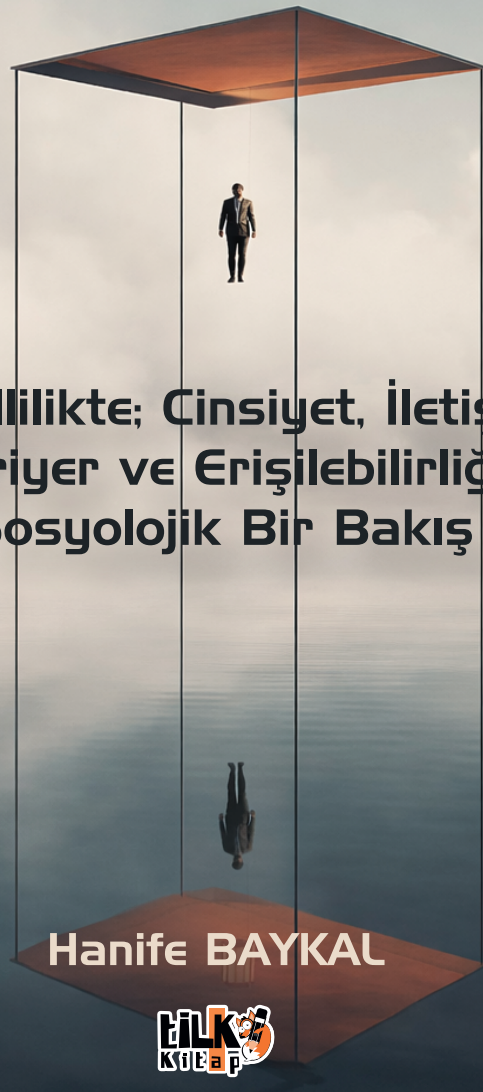
Normların Gölgesinde

Engellilikte; Cinsiyet, İletişim, Kariyer ve Erişilebilirliğe Sosyolojik Bir Bakış

Hanife BAYKAL

Tilki Kitap

tilki
Kitap
yayınevi

Normların Gölgesinde: Engellilikte; Cinsiyet, İletişim, Kariyer ve Erişilebilirliğe Sosyolojik Bir Bakış

HANİFE BAYKAL

Tilki Kitap©
www.tilkikitap.com
tilki@matbumedya.com
0850 304 22 03
Yayıncı Sertifika No 28740

Genel Müdür: Emrah Çelik
Editör: Gizem Aslan
Sayfa Tasarım: Seda Taşçı
Kapak Tasarım: Kemal Taşçı

1.Basım, İstanbul, Aralık 2025
ISBN: 978-625-5779-78-6
Tilki Kitap Matbaa / İstanbul
Matbaa Sertifika No: 48138

Eserin tüm telif hakları yazara aittir. Yazar, bu baskı için basım-satış-dağıtım-tanıtım haklarını Tilki Kitap'a devretmiştir. Yazar, eserin kapak dahil içeriğindeki tüm materyallerin (metin, görsel öge, tablo…) yasal ve fikri sorumluluğunu kabul etmiştir. Tilki Kitap'ın kurumsal görüşü olmayabilir.

NORMLARIN GÖLGESİNDE: ENGELLİLİKTE; CİNSİYET, İLETİŞİM, KARİYER VE ERİŞİLEBİLİRLİĞE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

HANİFE BAYKAL

ÖZ GEÇMİŞ

Hanife Baykal Fındık, İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi (AUZEF) Sosyoloji Bölümü mezunudur.

2003 yılından bu yana engellilik, erişilebilirlik ve toplumsal cinsiyet alanlarında projeler yürütmekte; akademik birikimini uzun yıllara dayanan saha deneyimiyle birleştirmektedir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Merkezi (İSEM), Esenyurt Belediyesi ve Türkiye Beyazay Derneği'nde yürüttüğü projelerde, engelli bireylerin eğitim, istihdam ve toplumsal katılım alanlarındaki eşitsizliklerine yönelik çözümler geliştirmiştir.

2010 – 2018 yılları arasında Engelli **Kariyeri Projesini** hazırlamış ve projenin koordinatörlüğünü üstlenmiştir. 2014 yılından itibaren ise **Engelli Mahremiyeti** ve **EURECERT Türkiye Erişilebilirlik Projesi** koordinatörlüğünü aktif olarak sürdürmektedir.

Baykal, Gallaudet University (ABD) ve NFB – *National Federation of the Blind* gibi uluslararası kurumlarla iş birlikleri yürütmüştür.

Engellilik, toplumsal cinsiyet, görünürlük ve erişilebilirlik temalarında çeşitli üniversite ve kurumlarda çok sayıda sunum ve bildiri gerçekleştirmiştir.

2019 yılında ABD'de yayımlanan International Journal of Psychiatry Research isimli dergide *"Preventing the Crimes of Disabled People"* başlıklı makalesi, engellilik ve suç sosyolojisi alanında yapılan çalışmalardan biridir.

Ayrıca sosyal medyada yürüttüğü **@engellimahremiyeti** adlı farkındalık platformuyla, engelli bireylerin mahremiyet, kimlik ve temsil konularında görünürlüklerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Baykal, evli ve bir kedi annesidir.

Makaleler

- Baykal, H. (2019). "Zihinsel Engelli Bireylerde Cinsel Eğitim Eksikliği ve Sonuçları". Uluslararası Psikiyatri Araştırmaları Dergisi, ISSN 2641-4317.

Konferanslar

- 3-4 Nisan 2018 | Amsterdam, Hollanda

"Zihinsel Engelli Bireylerde Cinsel Eğitim Eksikliği ve Sonuçları" (Konuşmacı).

- 22-24 Ekim 2009 | Marmaris, Türkiye

(Bildiri) Engelli Yetişkinler İçin Mesleki Eğitim Danışmanlığı Modeli.

- 3-5 Haziran 2010 | Ankara, Türkiye

"Görme Engelli Bireylerin Mesleki Rehabilitasyonunda Karşılaşılan Zorluklar ve Çözüm Önerileri" (Konuşmacı).

Mesleki Deneyim

- *İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Engelliler Merkezi (ISEM): Bilgisayar Öğretmeni*
- *Yetişkin Engelli Eğitimi Koordinatörü (2003–2009)*
- *Engelli Kariyerleri Proje Koordinatörü (İnsan Kaynakları)*
- *Türkiye Beyazay Derneği (2010–2022): İstanbul Şube Başkanı*
- *Teknofest, Erişilebilir Yaşam Teknolojileri Yarışması (2023): Değerlendirme Kurulu Üyesi*
- *Engellilik ve Gizlilik Girişimi*
- *@engellimahremiyeti farkındalık projesi (2015): Kurucu ve koordinatör*

Bu kitap, okumanın ve öğrenmenin önemini yaşamı boyunca hatıralarıyla sevdirip hafızama kazıyan, her zaman kitap okuduğu hâliyle zihnimdeki yeri hiç değişmeyen, okuduğum her kitap sayfasında gözlerimde yeniden beliren sevgili babam ***Mehmet Ali Baykal****'a ithaf edilmiştir.*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 11
KISIM I:
NORMLAR, TANIMLAR VE ÖZNE 15
1. GİRİŞ 15
2. TOPLUMSAL NORMLAR VE "NORMAL"İN BASKISI 15
2.1. Tanımların Tuzağı – "Engeline Rağmen" Anlatısı 17
3. BİREYSİZLEŞTİRDİKLERİMİZ 17
4. İLETİŞİM VE İLETİŞİMDEKİ ENGELLER 19
4.1. Engelli İletişimi (Disability Communication) 20
4.2. Hak Temelli İletişim Ve Erişim 20
4.3. Toplumsal Mesafe Ve Bilgisizlik 22
5. CİNSİYETSİZLEŞTİRDİKLERİMİZ 22
6. TOPLUMSAL KADINLIK KALIPLARI VE ENGELLİLİK 25
6.1. Engelli Kadınların Görünmezliği 26
7. TOPLUMSAL ERKEKLİK KALIPLARI VE ENGELLİLİK 28
7.1. Engelli Erkeklerin Görünmezliği 29
7.2. Cinsellik ve Kabulleniş 31
8. KONTROL VE KORUMA KÜLTÜRÜ 32
8.1. "Koruma"nın Görünmeyen Yüzü 33
8.2. Özerklik ve Öznelliğin Yeniden İnşası 35
8.3. Toplumsal Cinsiyet Rolleri ve Kontrol Biçimlerindeki Farklılıklar 35
8.4. Toplumun "Yardıma Muhtaç" Bakışı: Acıma, Hiyerarşi ve Duygusal Ekonomi 37
8.5. Merhamet Hiyerarşisi: Güç ve İyilik Arasındaki İnce Çizgi 38
8.6. Yardım Kültürü(!): Duygusal Sömürünün Toplumsal Yüzü 39

KISIM II:

EĞİTİM, İSTİHDAM VE YAPISAL ENGELLER 40
1. GİRİŞ 40
2. EĞİTİM 40
2.1. Eğitime Erişimde Eşitsizlikler 40
3. İSTİHDAM 42
3.1. Engelli Kariyeri Projesi: İstihdamda Dönüşüm ve Gerçek Kapsayıcılık 42
3.1.1. Aile Beklentileri ve Tutumları 45
3.1.2. Engelli Bireylerin Beklentileri ve Tutumları 46
3.1.3. İşveren Algısı ve Kurumsal Sınırlılıklar 46
3.2. İETT Engelli Personel Motivasyon ve İstihdam Projesi 47
4. YAPISAL ENGELLER 49
4.1. Çalışmalara Genel Bakış: 49
4.2. EUROCERT: Sosyal Hayata Erişim ve Katılım 50
4.3. Erişilebilirliğin Toplumsal Boyutu 51
4.4. Temsili Düğün ve Toplumsal Algı 52
4.4.1. Temsili Düğünlerin Uluslararası Bağlamı ve Eleştirel Değerlendirme 54
4.5. Sosyal Medyada Engelli Görünmezliği 55
Kaynakça 57
ENGELLİ BİREYLERLE İLETİŞİMDE FARKINDALIK 59
Engelli İletişiminde Yapılan Genel Hatalar 59

ÖN SÖZ

Bu kitap, birlikte atılan her küçük adımın, büyük bir toplumsal fark yaratabileceğine olan inançla yazılmıştır...

Elinizde bulunan kitap, yirmi iki yıllık mesleki deneyimimin ve okul hayatımın özetidir. Severek çalıştığım ve hâlâ devam ettirdiğim engellilik çalışmalarını sosyoloji ile birleştirip daha kapsamlı bir kitap sunmak istedim. Mesleki eğitim vermek, kariyer sahibi olmanın dışında görünmeyen hizmet alanlarına vurgu yapmak istedim. Birey olarak hayatta kalmak mücadelesi içinde olan kişiler ile empati yapabilmenin ve farkındalığın daha geniş alanda anlaşılmasını istedim.

Bu kitapta ilk olarak engelliliği yalnızca tıbbî bir durum olarak değil; normlar, cinsiyet rolleri, mahremiyet, iletişim, erişilebilirlik, eğitim ve kariyer ekseninde daha geniş bir perspektifle ele aldım. Engellilik çalışmalarının, doğumdan başlayarak yaşamın her alanını kapsayan bütüncül bir hizmet süreci olması gerektiğini vurguladım.

Bireyin "birey" olabilmesi, kendi yeterliliğini geliştirebilmesi, eğitim hayatında varlık gösterebilmesi ve kariyer sahibi olabilmesi için gerekli aşamalarda **planlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir politikalar** geliştirmenin önemine dikkat çektim.

"Normal"in çizdiği görünmez sınırlar içinde, kimi zaman iyi niyetin gölgesinde büyüyen dışlanmaların bireyi nasıl **bireysizleştirdiğini**; özellikle de **cinsiyetsizleştirme** yoluyla öznenin sesinin nasıl kısıldığını tartışıyorum.

Kitabın ikinci amacı, yalnızca sorunları görünür kılmak değil; **çözüm yollarını da somutlaştırmak.** Bu nedenle istihdam bölümünde "kayıtlı başarı"yı perdeleyen gerçek eşitsizlik alanlarını göstermekle kalmıyor; **ücret güvencesi, kamu–özel ücret dengesi** ve **işe yerleştirilen bireylerin periyodik izlenmesi** gibi politika önerileri de sunuyorum. Bunların yanında eğitim, erişilebilirlik ve sosyal hayata katılım başlıklarında ise fiziksel düzenlemeler kadar **tutum değişiminin** de önemini vurgulamak istedim.

Kitabımın omurgası iki kaynağa dayanıyor: **Saha gözlemleri ve bilimsel veriler**. Elinizde bulunan bu kitapla engelli bireylerin, birey olma mücadelesinde; toplumun cinsel roller tanımlamasında, eğitim ve istihdam alanlarında yaşadığı erişilebilirlik sorunlarının tartışılmasını ve nihayetinde kamuda çalışan engellilerin çalışma koşullarının değerlendirilmesini amaçladım.

Siz, sevgili okurlarım için pratik bir kolaylık olarak, **iletişim bölümünü iki katmanda** düzenledim: Metin içinde ilke ve bağlam, Ek 1'de ise *"Her Engel Grubuna Göre İletişim İpuçları"* başlığıyla adım adım uygulanabilir öneriler yer almaktadır.

Ek 2'de ise **İETT** ve **Engelli Kariyeri** çalışmalarının SPSS tabloları, anket karşılaştırmaları ve kontrol grubu grafiklerini bulacaksınız.

Bir yanda gündelik hayatın tanıklıkları, öte yanda ölçülebilir sonuçlar… İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri (İETT) ile yürüttüğümüz **"Engelli Personelin Motivasyonunun Sağlanması ve Doğru İşlerde İstihdamına İlişkin"** çalışma; yirmi dört birimde **yüz seksen dört engelli çalışanla** yapılan görüşmeler, uygulanan testler ve aynı ortamda çalışan personelle yürütülen **kontrol grubu** karşılaştırmaları ile bulguların **SPSS**

üzerinden değerlendirildiği kapsamlı bir örnek oluşturdu. Buna **2010–2022** arasında **İŞKUR destekli Engelli Kariyeri** çalışmasından doğan, **dört bin katılımcıyla** elde edilen uzun dönemli gözlemler eklendi. Böylece kitap, hissiyata yaslanmayan; **kanıta dayalı** bir tartışma zeminine oturdu.

Bu kitap, "herkes gibi olmak" zorunluluğunu değil; **herkesin kendisi olabilme hakkını** savunuyor. Dilerim sayfalar, yalnızca bilgi vermekle kalmaz; **dilimizi, bakışımızı ve pratiğimizi dönüştüren küçük başlangıçlar** olur.

(İstanbul, Kasım 2025)

Hanife Baykal Fındık

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın oluşum süreci, yalnızca bireysel bir emek değil; birlikte düşünmenin, üretmenin ve paylaşmanın sonucudur.

Çalışmalarımın her aşamasında yanımda olan, desteğini ve sevgisini esirgemeyen sevgili **aileme** bana inanmalarından ve sabırlarından dolayı minnettarım.

Saha çalışmalarında birlikte emek verdiğimiz tüm projelerde yanımda olan **tüm ekip arkadaşlarıma** gönülden teşekkür ederim. Onların özverisi olmasaydı, bu kitabın sayfalarındaki hiçbir veri anlamını bulamazdı.

Ayrıca **İETT Genel Müdürlüğü** ve **Türkiye Beyazay Derneği'**ne, çalışmalara sağladıkları katkı, iş birliği ve güven için teşekkür ederim.

Sevdiğiniz birine iyi niyetle yaklaşırken, farkında olmadan onu bireysizleştirdiğinizi hiç düşündünüz mü?

Birini koruma çabası, bazen onun için görünmez bir engel olabilir.

Bu kitap, üniversite öğrencileri için güçlü bir kaynak olurken alanda çalışanlar ve farkındalık kazanmak isteyen bireyler için ise "Nerede yanlış yapıyoruz?" sorusuna ışık tutan etkili bir rehber sunuyor.

Saha gözlemlerine, bilimsel verilere, SPSS analizlerine ve yirmi iki yıllık mesleki deneyime dayanan bu kitap; cinsiyetsizleştirme, toplumsal cinsiyet rolleri, iletişim hataları, erişilebilirlik eksikleri, mahremiyet ihlalleri ve istihdam eşitsizlikleri gibi çoğu zaman üzeri örtülen gerçekleri adım adım ortaya çıkarıyor.

Bir yanda sahadan gerçek tanıklıklar, diğer yanda ölçülebilir bulgular...

Bu harman, kitabı yalnızca bir anlatı olmaktan çıkararak farkındalık yaratan, dönüştüren ve çözüm öneren bir rehbere dönüştürüyor.

Bu kitap, "herkes gibi olmak" zorunluluğunu değil; herkesin kendisi olabilme hakkını savunuyor.

Dilerim bu sayfalar, yalnızca bilgi vermekle kalmaz; düşüncelerimizi, dilimizi ve pratiklerimizi değiştiren küçük başlangıçlara dönüşür.

tilkikitap.com

KDV muafiyeti uygulanmıştır.

ISBN-13: 978-625-6779-74-6

9 786255 779786